

Tárgy és életmód két barátosi hozománylevél kapcsán

Ha egy társadalom szerkezetét, felépítését akarjuk megismerni, a tárgyak vizsgálatából is kiindulhatunk. Az anyagi világ összetétele szoros kapcsolatot mutat a társadalmi rétegződéssel, tehát egy-egy társadalmi csoportot nagyszerűen jellemezhetünk tárgyi világával.

A perefernum olyan dokumentum, amely egy háztartás tárgyi kellékein kívül a gazdasági-társadalmi állapotokat, a tárgyakban valósággá váló életmodelleket is tükrözi¹. A néprajzi szakirodalomban a vagyoni leltárak feldolgozásánál az életmód, azon belül a lakáskultúra került a kutatás középpontjába. Hofer Tamás szerint: „az egyes csoportok különböző mértékben halmozzák föl a tárgyakat, és tárgyállományuk különböző szektorait eltérő mértékben dolgozzák ki”².

A dolgozat arra keres választ, hogy miképpen mutatják a hozományok a társadalmi-foglalkozási csoportokat, az eltérő életmódokhoz milyen tárgypopulációk kapcsolódnak³, és hogyan mutatkozik meg bennük a modellkövetés, az individuális aspiráció. E kérdésselvetés megválaszolására az 1870-es teleki (Barátos községhez tartozó) és az 1908-as barátosi hozománylevél alkalmas.

Kiindulópontnak tekinthető az a feltevés, miszerint „egy-egy parasztcsalád vagy parasztközösség tárgyi felszerelése szervezett, strukturált egész; és rendje, struktúrája feltárható, mégpedig az egyes tárgycsoportok egymás közötti viszonyainak vizsgálatával”⁴. A tárgycsoportok feltárására többféle módszer ismeretes a néprajzi szakirodalomban. Hasszmann Pál és Kósa-Szánthó Vilma⁵ kategorizálása tartható a legáttekinthetőbbnek, legátfogóbbnak. E felosztás a házasságba vitt javakat jelentőségük alapján két csoportba osztja:

a) létfenntartáshoz szükséges javak (föld, jószág, pénz). Én ezt a kategóriát kiegészítem a mezőgazdasági terményekkel, gazdasági eszközökkel, a vetőmag gyanánt adományozott gabonával, burgonyával stb.

1 Benda 1992. 383–387.

2 Hofer 1983. 55.

3 Uo.

4 Fél–Hofer 1970.

5 Hasszmann–Kósa-Szánthó 1976–77. 342–352.

b) a leány használati tárgyai. A szerzőpáros kategorizálása helyett teljesebb lenne **az egyéb használati tárgyak** kategória, mert ez feltételezné a létfenntartási javak használatát is. Ide tartozik minden tetemesebb vagy apróbb kellék, ami az asszonyi élet nélkülözhetetlen velejárója: bútorok, letevő és felvevő ruhák, háztartási eszközök.

A dolgozat következő részében az 1870-es perefernum tárgycsoportjainak részletes elemzése következik.

Egy-egy háztartás életmódját, gazdagságát mindennél erősebben az határozza meg, hogy mekkora földterülettel rendelkezik⁶. A székely társadalomban a föld jelentette a megélhetést, a jövedelmi forrást, ezért a tekintély és részben a rang is a birtok nagyságának függvényében alakult.

A vagyoniállomány megállapításánál a földállományon kívül az állatállomány is döntő szerepe volt. „A tekintély és a rang nemcsak a földbirtok terjedelmén, minőségén múlik, azon is, hogy kinek milyen állatállománya és felszerelése van”⁷. Az 1870-es hozománylevélből hiányzik a föld- és jószágadomány, az inventárium említést sem tesz ezekről. Ez a hiány különösen szerény anyagi körülményekre utal, így feltételezhető, hogy Bitai Éva családja zsellérként dolgozott, és nem rendelkezett sem önálló területtel, sem állatállománnyal. A gazdasági javak közül négy köből rozs, két köből búza és négy köből kukorica szerepel, viszont ebben az esetben a javak nem a föld bevetéséhez és az állatok eltartásához kellettek, hanem a fiatalok mindennapi kenyerét, étkezését, a család vászonszükségletét biztosították.

Az 1870-es hozománylevélből hiányoznak a létfenntartáshoz szükséges javak, ezért a nászajándék tetemes részét (63,5%) a **textíliák** teszik ki. Granasztói Péter szerint⁸: „Minél kevesebb tárgya van valakinek, annál nagyobb arányt képviselnek a bútorok és az ágynemű”. Sorrendbe írva, ebbe a tárgykörbe tartoznak az ágyneműk, asztalneműk, ruhaneműek és egyéb gazdasági textíliák. Az 1870-es perefernum textíliáit vizsgálva szembetűnő, hogy minden ajándékozott darab manuális készítésű, házilag előállított.

A XIX. században a paraszti gazdálkodásokban a házivászon alapvető jelentősége szorosan kapcsolódott a paraszti mezőgazdaság önellátó jellegével⁹. Minden falusi családban folyt kender- vagy lentermelés, így vászon tekintetében minden háztartás önellátó volt. A növényi eredetű termékek mellett a gyapjúfonalat is maguk szőtték, és festették különböző növényi festékekkel¹⁰. Gyapjúból inkább ágytakarók és vastag téli paplanok készültek a

6 Fél-Hofer 1997. 19.

7 Uo. 1997. 106.

8 Granasztói 1998. 30.

9 Flórián é.n. 585–767.

10 Ú. Kerékgyártó 1981–84. 83.

család és a férjhez menő leányok számára. A lányoknak is be kellett segíteniük a hozomány előállításába, a textilneműek elkészítésében való közreműködésüket a közösség az asszonyi létre való rátermettségüként értelmezte¹¹. Az 1870-es hozománylevélben az ágynemű összetétele csekély arányokat mutat. A férjhez menő leány egy derékaljat, két párnát, kilenc párnahuzatot, három kenderlepedőt és két vörös, takácsszóttas ágyterítőt vitt magával. Fél–Hofer szerint a kelengye „számszerű arányai normák”¹², mert a számok által igyekeztek minél nagyobb belső rendet, szabályosságot kialakítani. Ez a szabály kötelező volt minden háztartásra nézve; ha az egyes darabok elkoptak, pótolták ezeket, hogy a készlet teljes legyen. Az 1870-es perefernum darabjai még a tucat-szám szabályt sem érték el, ez minimális fogyasztási igényekre, alacsony társadalmi státuszra, szerény életkörülményekre vall.

A textíliák külön csoportjába tartoznak az **asztalneműk** és a **gazdasági textíliák**. Az 1870-es perefernum három abroszt említ, melyekből egy kitüntetett értékű anyaga miatt:

„*Három abrosz egyk gyolts kető kender*”.

Újváryné Kerékgyártó Adrienn adatai szerint a gyolcsot kis mennyiségben boltból vagy utcai kereskedőktől szerezték be, értéke pedig duplája volt a kendervászon értékének¹³. Ilyen értelemben a kiemelt, gyolcsból készült abroszt minden bizonnyal rituális vagy ünnepi alkalmakkor használhatták.

A törülköző megnevezésére 1870-ben a **kendező kendő**, az asztali törülőrüha megnevezésére pedig az **asztali kendő** fogalmat használták. A takaróruhák és a kendező kendők a kenyérsütés nélkülözhetetlen kellékeit képezték, ezért minden ház igyekezett ilyen jellegű textíliákkal magát ellátni. A gazdaságban szükséges szöttesek közül a zsákok kerültek be az összeírásba.

Ugyancsak a textilneműek csoportjában vizsgálhatjuk a perefernum egyik legjelentősebb részét: az **öltözetet**. A kelengye a fiatalasszony ruhatárának minőségi és mennyiségi fokmérője. Házasságkötéskor a leány megkapta azt a ruhamennyiséget, amire egész élete során szüksége volt. Később nemigen költött saját öltözködésére, csak néhány elhasználdott ruhadarabot cserélt ki, az öregek ruhákat szerezte be. A lokális normákhoz való igazodás, a tökéletességigény bizonyítéka, hogy a mindennapi viselésre szánt, egyszerű kender- vagy házigyapjú anyagokat nem tartották felírásra érdemesnek, csak az ünnepi, drága holmik kerültek bele a jegyzékbe.

11 Szilágyi é.n. 724.

12 Fél–Hofer 1970. 16.

13 Ú. Kerékgyártó 1981–84. 83.

A hozomány öltözetet tartalmazó részét két rokolya bejegyzése nyitja meg. A vékony felsőruhák áttekintése előtt fogalomtisztázás szükséges. Barátoson a **rokolya** bő szabású szoknyaféle volt, egészen bokáig ért, derékban házilag ráncolták, és karcsúsított felsőrésszel hordták. A szoknyaféléket a lányoknak felsőrészükkel együtt készítették, „így a szoknya, felső rész és kötény együttesét rend gúnyának, rend felvevő-letevőnek is nevezték”¹⁴. A szoknyát szakembertől szegődtek, vagy a tehetségesebbek maguk készítették posztóból. Általában a szőrposztó volt a legkedveltebb. A kötényeket az 1800-as évek végén **sure** fogalommal illették, és a rokolya kiegészítőjeként tartották számon. A barátosi nők a szoknyafélék mellé vizikét, posztókurtit, kabátot választhattak. Az 1870-es összeírás két kékes rokolyát, két kötényt, egy vizikét és egy posztókurtit említ.

A vastag téli felsőruhák közül az inventárium legértékesebb darabja egy sűrű zekke. Nagyon értékes és régi darabnak számítható, a hozomány összértékének 5%-át teszi ki.

Az összeírás elmaradhatatlan tartozéka a női fejkendő, a felbecsült javak egyetlen vásárolt, bolti darabja. A fejkendődivat a manuális munkára berendezkedett gazdaságok labilitását, tömegcikkre iránti nyitottságát jelzi.

A textíliák összefoglalásaképpen elmondható, hogy az 1870-es levélben a házilag előállított termékek dominanciája jellemző, a fogyasztói kultúra érték- és tárgyhalmozási tendenciái nem éreztetik még hatásukat.

Felírási sorrendben a textíliák után a **bútorzat** következik. Az 1870-es perefernum tanúsága szerint a bútorzat ajándékként való megjelenése újabb kori jelenség, mert itt még csak alig a legszükségesebb tárgyakra tesznek említést.

A tárolóbútorok közül a legrégebbi darab a **láda**. Barátoson alacsony, festett, felnyitható bútorként ismerik, a szobában és a konyhában egyaránt állhatott. Emlékezések szerint a konyhai ládában szennyest, zsákokat tartottak, a szobaiban tárolta a leány a hozományát: szőtteket, fehérneműket, terítőket. Ennek a bútordarabnak a belső része igen tágas kellett, hogy legyen, mert sok helyen a télikabátokat, kurtikat is a ládában nyújtották el. K. Csilléry Klára¹⁵ is méltatja a láda jelentőségét: „fontos kelengyebútor. Az új asszony a ládát és a kelengyét mondhatta magáénak az új házban, személyes tulajdonának ruhaneműin kívül. Ezt a jogot erősítette a láda belsejébe írt név is”. Az elemzett hozománylevél szerint a XIX. század végén Barátoson a kék színre festett ládát szerették.

14 Gazda 1998. 107.

15 K. Csilléry 1952. 31.

Az edénytárolók közül a legarchaikusabb a **pohárszék**. Az 1870-es levélből kiderül, hogy Bitai Éva egy kék festékút kap hozományba szüleitől. A barátosiai már csak töredékesen emlékeznek erre a bútordarabra. A helyszíni gyűjtés szerint a pohárszék alsó része egy kis szekrényke volt, felső részén két tárolóterrel rendelkezett. Általában módot nyújtott a díszedények bemutatására: polcain tányérok, poharakat, kancsókat tartottak. Alsó kis szekrényke részében edények is állhattak, ugyanakkor ez a bútordarab a családi pénztároló hely volt, ide rejtette a család a vagyonát.

A XX. század közepéig a tisztaszoba jellegzetes bútora volt a támlás ágy, erre az 1870-es inventáriumban is kapunk utalást.

„Két ágy egik hatos festetek”

Zólyomi József feltevése szerint az ágyak festése, készítmódja azonos a vele egy helyiségben álló tárolóbútorokéval¹⁶, így könnyen rekonstruálni lehetne az összetartozó tárgycsoportokat, enteriőröket. 1870-ben Barta Éva a kék festékű láda és pohárszék mellé két festett ágyat, egy asztalt és két festett széket vitt magával az új háztartásba.

A tárgyak lakásban való elrendezési módjáról, szobán belüli elhelyezkedésükről az összeírások semmiféle támpontot nem adnak. A korabeli tárgyi enteriőrök rekonstruálásánál a barátosiai visszaemlékezéseire és az összmagyar anyagra szorítkozhatunk.

K. Csilléry Klára¹⁷ szerint a korabeli lakószobát egy képzelni átlós tengely, egy nem látható felső vonal két részre osztotta. Így diagonálisan két ellentétes szöglet alakult ki: egy belső, kultikus tér és a bejárat körüli munkatér. A lakószoba fő helye az asztalszög volt, az utcai és az udvari fal találkozásánál, a két ablak közötti sarokban. Az asztalt két oldalról hosszú, támlás ülőbútor, a sarokpad fogta közre. Az asztal fölé akasztották a tálalt, erre dísztányérok és bokályok kerültek. A lakóháznak ez a szöglete volt a rangos, díszes, megkímélt része, ahol csak meghatározott alkalmakkor tartózkodtak a háziak.

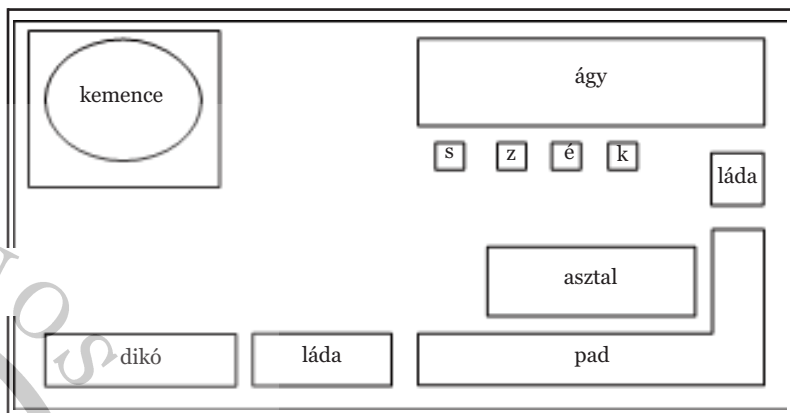
A szoba másik főhelyén, az asztallal párhuzamos oldalon állt a vetett ágy, előtte két szék, melyeket „első rangú” székeknek neveztek¹⁸. A bejáratallal szembeni oldalra, a vetett ágy és az asztal közé állították a ládát, föléje egy díszes keretű tükröt illett tenni. A szoba konyha felőli oldalán, a bejáratától jobboldalt kapott helyet a tűzhely, ez volt a háziak mozgási és munkatere. A negyedik sarokban, a bejáratú ajtó mögött húzódott a díszítetlen hálóágy, csak a mindennapi használatra szánt párnákat és ágyneműt vetették ide. Az

16 Zólyomi 1997. 432.

17 K. Csilléry 1972. 12.

18 Fél–Hofer 1997. 353.

asztal és a hálóágy közé is betehettek egy kevésbé rangos, díszítetlen ládát. A bejárati ajtó mögé, a fogasokra ruhaneműt akasztottak, a tűzhely köré pedig szárítórudat húztak ki.



1. Alaprajz. Sarkos berendezésű szoba¹⁹

Az 1870-es perefernum alapján nem tudjuk a lakberendezési típusokat megállapítani, ezért csak feltevésekre hagyatkozhatunk. Benda Gyula készthelyi munkájában²⁰ a tárolóbútorok segítségével háztartási típusokat alakított ki, és feltételezte, hogy ezek eltérő szoba- és lakásberendezési modelleket képviselnek. A kapott lakberendezési típusokat megpróbálta összefüggésbe hozni a társadalmi csoportokkal azért, hogy ezek mennyiben magyarázzák a lakásberendezésben megfigyelt különbségeket. Első típusa az a háztartás, amelyben az egyedüli tárolóbútor a láda. A láda igen archaikus bútordarab, sarkos elrendezés kapcsolódik hozzá, ezért ezt a fajta berendezési modellt Benda a parasztsághoz tartozónak véli. Az 1870-es hozománylevél kevés tárolóbútort, egyetlen ládát tüntet fel, így Benda tipológiáját követve megfeleltethető a paraszti modellnek.

Az 1870-es perefernum feltünteti tehát azt a bútormennyiséget, amit a leány férjhezmenetelekor kapott, ugyanakkor betekintést nyújt a frissen induló család tárgykészletébe és életformájába is.

¹⁹ Készítette K. Csilléry Klára 1952.

²⁰ Benda 1989. 145.

A perefernum kiállításának sorrendjét követve az összeírás végére került az a rész, amely sok apró darabból tevődik össze, és a hozomány összértékének legkisebb részét képezi: a **háztartási eszközök**. Kósa-Szánthó Vilma és Hasszmann Pál e tárgykategóriát funkciói szerint három csoportba osztja: 1. főzéshez, tálaláshoz való darabok, 2. mosáshoz és vasaláshoz, 3. kenyérsütéshez való darabok.²¹

Ez a felosztás kiegészíthető a lakás otthonosságát szolgáló díszítő- és a világítóeszközökkel. A főzéshez, tálaláshoz szükséges darabok csekély számot mutatnak az 1870-es inventáriumban. A főzés eszközei közül egy kanna, tormaórló, egy tölsér és tizenkét kanál szerepel. A lúgos eljárással végzett mosás jellegzetes edényei közül egy nagy és egy kisebb ércüstöt találunk az összeírásban, a szita és a két teknő pedig a kenyérsütés tárgykészletéhez tartozik. A leány használati tárgyainak tekinthetők a világító- és díszítőeszközök is. Ezeknek elsősorban nem dekoratív, hanem gyakorlati értékük volt, mert a látáshoz, tájékozódáshoz szükséges fényt szolgáltatták. Az 1800-as évek végén Barátoson még a gyertya látta el ezt a szerepet, így az 1870-es iratban is megjelenik két gyertyatartó.

A fenti hozománylevelet összegezve kiderül, hogy a leltárban felbecsült tárgyak jellegzetes csoportokba szerveződve biztosítják a létfenntartáshoz szükséges javakat. Bitai Éva hozományát a manuális munkára való alapozás és a hagyományos, közösségi normákhoz való ragaszkodás jellemzi.

A második vagyoni összeírás feldolgozásánál szintén az életmód, azon belül a lakáskultúra kerül a kutatás középpontjába. A lakás alapvető biológiai, szociális funkciói mellett társadalmi, kulturális jelképnek is felfogható, mert olyan területe az emberi életnek, ahol a legszembetűnőbb az önmegvalósításra, reprezentációra való törekvés²². A lakberendezés nélkülözhetetlen velejárója a bútortartás, olyan eszköz, „kulturális szignál”²³, amely által az egyén önmagát mutatja környezetének számára. A perefernum a lakáskultúra jelentős történeti forrásai közé tartozik, mert feltűnteti azt a bútormennyiséget, amit a leány férjhezmenetelekor kapott.

Életmód és a hozzá kapcsolódó tárgypopuláció kérdésének megválaszolására szerkezetileg, tartalmilag az 1908-as hozománylevél alkalmas, amelyet a 19 éves Kelemen Idának Bagoly Béla iskolaigazgató tanárhoz való férjhezmenetele alkalmával készítettek. A gyűjtés során kiderült, hogy ez a levél tulajdonképpen kettős reprezentáció. Kelemen Ida értelmiségi családból származott, apja (Kelemen Dénes) pénzügyi ellenőrként tevékenykedett.

21 Hasszmann–Kósa-Szánthó 1976–77. 349.

22 Kapitány Á. – Kapitány G. 2000. 291.

23 Buda 1979. 129.

Ez az inventárium tükrözi egyrészt a nyugalmazott pénzügyi ellenőr lányának kiházását, ugyanakkor egy tanárfeleség, tanárházaspár életvitelének tárgyi kellékeit is. S. Nagy Katalin szerint a magyar polgári lakáskultúra egyik karakterisztikus lakásbelsőtipusa a tanárlakás²⁴. Bagoly Béla mindvégig Barátoson tanítóskodott, olyan értelmiségi, aki az élet minden területén példát statuált a falubeliek számára, így a lakáshasználat terén is.

Szerkezetileg ez a nászajándék eltér az eddig tárgyaltaktól. A korábban vázolt szerkezeti elemek, tárgye gyüttések felcserélődnek, olykor esetlegessé válnak. A hozomány összeírói a tárgyállományok szektorai²⁵ közül a bútorokat dolgozták ki érdemben, a ruhaneműekről, használati tárgyakról keveset tudunk meg. Érték és számszerűség alapján a tárgyak lajstromát a bútorok dominálják. A tanárlakás bútorai funkció és elhelyezés alapján jól elkülöníthető egységekbe szerveződnek, egy-egy belső enteriőr tárgyi felszerelését képezik. A polgárosodás a lakástér megnövekedését, az intim és nyilvános szféra elkülönülését eredményezte. A különböző lakóterek berendezésénél normatív tárgyi egységekben gondolkodtak, ezeket garnitúráknak nevezték. Az 1908-as levél is differenciált lakóházról tanúskodik, szerkezetében a hálószoba, ebédlő és szalon tárgyi felszerelése különíthető el. Kelemen Ida hálószobája az első négy tárgy alapján rekonstruálható. A helyiség meghatározó eleme a fekhely volt. Az inventárium két ágyat említ, ezeket bizonyára a szoba közepébe, egymás mellé helyezték. Az ágyak mellé kétfelől két kis éjjeliszekrény került, becsérték szerint az ágyak árának felét (28 korona) kellett értük fizetni. A bejárattal szembeni falhoz állították a két ruhásszekrényt, ezeknek becsértéke megegyezik az ágyak értékével (112 korona). Az ágygal szembe a hálószoba jellegzetes kelléke, a mosdóasztal került, amely kitüntetett szférának számított a helyiségben. A hozománylevél mosdóasztalának lapját márvánnyal fedték, és tükröt illesztettek hozzá. Értékével jóval megelőzi a hálószoba tárgyait (90 korona), a dívány és a kredenc után (150 korona) a lakásbelső presztízsjelző bútordarabja. Ezek a kényelmet szolgáló, kedélyes berendezési kellékek a polgári értékrend hordozói, a puritánság, a szolid visszafogottság bizonyítékai²⁶.

Az ebédlő tárgyi kellékei közül ebédlőasztalt és hat ülőszéket tüntet fel a perefernum. A helyiség, egyben a lakás legértékesebb, reprezentációra szánt bútordarabja a kredenc és a dívány volt. Értékben megegyeztek, mindkettő 150 koronába került. E két bútordarab milyenségét illetően találgatásokra szorítkozunk. Az összeírásban a kredenc után megjelenik egy „valapal” szó,

24 S. Nagy 1987. 135.

25 Hofer 1983. 55.

26 S. Nagy 1987. 139.

ez esetleg a szekrény technikájára, márkájára utalhatott. Ez a hipotézis is annak bizonyítéka, hogy ezek a bútordarabok a vagyonság mutatói voltak, nem akárki rendelkezett velük, ezért a XX. századi barátosi nyelvhasználatban még neologizmusoknak számítottak. A brassói és a kézdivásárhelyi üzletekből a leánynak igyekeztek olyan tárgyakat beszerezni, amelyek a státusz, a rang kimutatását szolgálták.

Kelemen Ida értékrendszerére, kialakult identitástudatára vagy identitásvágyára leginkább a fogadószoba bútorai vetnek fényt. A szalon az a tér, amihez a társalgás, a közösség jelenléte kötődött, a nyilvános szféra, ahol a kívülről jövő embereket fogadták. Így válhatott a lakás reprezentációs középpontjává, mert itt került a legegységelműbb kifejezésre a lakók ideológiája²⁷, ide halmozódtak fel az értéktárgyak. A polgári kényelem tárgyi materializációi azok az ülőalkalmatosságok, amelyeket a szalonba vonultatnak fel. Az 1908-as hozománylevél legértékesebb, egyben legérdekesebb bútordarabjai is ebbe a térbe rendeződtek be. Kelemen Ida részére 7 darabból álló szalongszövetűt vásároltak, mely gyöngykirakattal díszített volt, kék selyem és plüss anyagból készült. Nem elhanyagolandó, hogy ez a tárgye-gyűttes 300 koronába került, ami a hozomány összértékének tetemes részét képezte. A barátosi tanácsalád kényelmét olyan kárpitosipari termékek biztosították, amelyeket afrikai anyaggal vontak be. Ez a textiliala abban az időben az egyik legdrágább anyagfajta lehetett, mert tengerifűből és pálmarestből készült, igénylőjének presztízséről, különleges anyagi helyzetéről árulkodik. A szalon meghitt, otthonos hangulatát a rudas garnitúra növelte. A polgári ízlés relikviája²⁸ a finom ízlésű szalonszövet, amely értékében fölülmúlta a mindennapi használatú, konyhai példányt. A fogadószoba rendezett, díszkret tárgyhalmazát a szőnyeg tette teljessé.

A nyugalmazott pénzügyi ellenőr precizitása mutatkozik meg abban, hogy a bútorok felsorolása után a szállítóköltségeket, a szállítóknak adott fuvardíjat (52 korona) is feltüntette.

A hozomány szerkezetében a második tárgycsoportot a ruhaneműk alkotják. Az eddigi inventáriumoktól eltérően itt nem sorolják fel darab szerint a különböző öltözeti kellekeket, az összeírás csupán a bevásárolt holmik számlázott értékét tüntette fel. A mennyasszonyi fehér ruha az egyedüli olyan rituális kellek, amit kiemeltek, méltónak tartottak a felírásra.

„a menyasszonyi fehér ruhára 104 korona 50 fill”

27 Kapitány Á. – Kapitány G. 2000. 57.

28 Gyáni 1992.

Kelemen Ida használati tárgyairól és létfenntartási javairól igen szűkszavúan szól a dokumentum. A használati tárgyak a hozomány igen csekély százalékát képezik (3%), név szerint egy varrógép és a vásárolt edények számlája sorolható ide. A kézdivásárhelyi kereskedők (ifj. Dávid István úr és Hamar Zoltán úr) Kelemen Dénes üzleti kapcsolatait, kereskedelmi útírányát jelzik.

*„I szőr Rúha-nemő bőlti bevásárlás,
Kézdí Vásárhelyt ifjb. Dávid István Úrtól
számla szerint 20/V/905 484*

*Kvásárhelyt Hamar Zoltán úrtól
számla az edényekről 40”*

A tanári életmódhoz meghatározott értékszerző ambíciók tartoznak, ezek különböző jellegű tárgypopulációkat determinálnak. Az értelmiségi családok vagyongyűjtési módozataira nem volt jellemző a földterülettel és állatállománnyal való bírás. Az 1908-as levélben sem tulajdonítottak a létfenntartási javaknak prioritást, csak az összeírás végére kerültek. Kelemen Ida egy borjúzó tehenet és egy lovasszekeret kapott apjától ajándékba, ezek a nászajándéki javaknak 8%-át képezik. Kiemelendő, hogy a barátsági értelmiségi család gazdálkodással is foglalkozott, ez az esetek többségében nem volt így. A polgári értékrend alapján ennél jóval lényegesebb volt az ifjú pár anyagi tőkájének megalapozása, a készpénzzel való ajándékozás. A hozománylevél kiállítója kötelességének érezte, hogy 1000 korona készpénzt juttasson az ifjú párnak, ez elég számottevő összeg lehetett, mert a nászajándéki javak értékének 21%-át képezi, és értékben fölülmúl minden más inventáriumbeli pénzádományt.

Összefoglalóan elmondható, hogy az 1908-as perefernum javait a presztízs- és értékorientáltság határozza meg. Az értelmiségi család tárgyalományát sajátos módon alakította ki. Inventáriumában a reprezentáció súlypontja a létfenntartási javakról, az öltözetről áttevődik a bútorzatra, mert ez a polgári életmodell látható, szimbolikus materializációja. A perefernumban a berendezés egy sajátos életformának a kereteit valósítja meg, ahol minden darab a kényelmet, a tartósságot, a békés nyugalmat, szolidaritást erősíti. S. Nagy Katalin szerint: „A tanárlakásokban e bútorok az állandóság és a folyamatos bizonyítékai, a kultúrákövetítés és kultúraátadás biztosítékai”²⁹.

A másik figyelemre méltó vonás, hogy a tanárfeleség perefernumában egyetlen manuális, házi készítésű termék sincs, mindent a brassói és kézdí-

vásárhelyi iparosoktól szereztek be. Míg a kisbirtokosokhoz férjhez menő lányok staférunját a közösségi normarendszer, elvárás határozta meg, itt mindinkább az individuális ízlés, az individualisztikus értékrendszer tör utat. Kapitány Ágnes úgy véli, hogy az „egyénre jellemző világ kialakítása és tárgyakkal való kifejezése (...) csak a polgári individualisztikus rendszert követő emberek lakásaiban vált fontossá”³⁰. A barátosi értelmiségi család sem a hagyományos, statikus lokális modellt követte, mert tárgyait egyéni ízlése, akarata alapján választotta és vásárolta meg. Tárgyanyagát úgy építette fel, hogy a különböző tárgyi szektorok³¹ őt éppen a maga egyedi státuszában, másoktól eltérő identitásában tüntesse fel.

Az elemzés zárszavaként elmondható, hogy a körülöttünk levő világban kapcsolatrendszerünket, társadalmi helyünket, értékeinket, javainkat szüntelenül számba vesszük, újradefiniáljuk. A barátosi hozománylevelek is ilyen célból íródtak, mert egy társadalom, egy szűkebb közösség tárgyuni-verzumát, társadalmi pozícióját, modellkövetési vágyait illusztrálják³². Az eltérő társadalmi csoportok aspirációja tárgykészletük által válik érzékelhető valósággá. Ily módon az anyagi javak alapján „hipotetikusán felrajzolhatók a vagyonfelhalmozási magatartásformák, amelyek a különböző társadalmi kategóriákra jellemzőek voltak”³³. Az elemzés a perefernumok különböző tárgye gyütteseinek, tárgypopulációinak részletes áttekintésével erre a kérdésre nyújtott választ.

A dolgozat az elemzett dokumentumok műfajiségéhez igazodik: nem lehet teljes, befejezett, mert pusztán néhány vonatkozását érinti annak a jelentésmezőnek, ami a hozományleveleket művelődéstörténeti dokumentumokká avatja.

30 Kapitány Á. – Kapitány G. 2000. 58.

31 Hofer 1983. 55.

32 Kocsis 1998. 279.

33 Güntner 1985. 256.

GAZDA ANDREA

SZAKIRODALOM

BENDA Gyula

1989 A lakásfelszereltség változásai Keszthelyen 1790–1848. *Acta VI.* 133–165.1992 Az anyagi kultúra vizsgálata: inventárium, kvantifikáció, osztályozás. In: MOHAY Tamás (szerk.): *Közelítések. Néprajzi tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára.* Debrecen, 383–387.

BUDA Béla

1979 *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei.* Budapest CSILLÉRY Klára, K.1952 *Tájékoztató a népi lakberendezések gyűjtéséhez.* h.n.1972 *A magyar nép bútorai.* Budapest, 74.1985 A lakáskultúra társadalmi rétegek szerinti differenciálódása. *Ethnographia* XCVI. (2–3.), 173–212.

FÉL Edit – HOFER Tamás

1964 A monografikus tárggyűjtés. Az átányi példa. *Néprajzi Értesítő* 5–90.1970 A kalotaszegi kelengye. *Néprajzi Értesítő*1997 *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban.* Budapest

FLÓRIÁN Mária

é.n. Öltözködés. In: FÜZES Endre – KISBÁN Eszter (szerk.): *Életmód. Magyar néprajz IV.* Budapest, 585–767.

GAZDA Klára

1998 *A székely népviselet.* Budapest

GRANASZTÓI Péter

1998 Eltűnt mindennapok nyomában. Mezővárosi társadalmak a tárgyak tükrében. *Tabula* 1. (1–2.), 25–60.

GÜNTNER Péter

1985 A soproni polgárság vagyoni viszonyai a századfordulón a hagyatéki leltárak tükrében. *Soproni Szemle* 244–260.

GYÁNI Gábor

1992 Polgári otthon és enteriőr Budapesten. In: HANÁK Péter (szerk.): *Polgári otthon és lakáskultúra a századfordulón. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok.* Budapest

HASSZMANN Pál – KÓSA-SZÁNTHÓ Vilma

1976–77 Adalékok a XX. század eleji felsőháromszéki perefenum kérdéséhez. *Aluta*, 342–352.

HOFER Tamás (szerk.)

1983 A tárgyak elméletéhez. Felszerelések és tárgye gyűttesek néprajzi elemzése. *Népi Kultúra – Népi Társadalom*, 39–65.

- 2001 *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai*. Pozsony
KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor
- 2000 *Beszélő házak*. Budapest
KERÉKGYÁRTÓ Adrienn, Ú.
- 1981–84 Csíkmenasági leltárak (1779–1930). *Néprajzi Értesítő*
LXIII–LXVI. 83.
- KOCSIS Gyula
- 1998 *Hagyatéki leltárak. Cegléd 1850–1900*. Cegléd, 279.
- NAGY Katalin, S.
- 1987 *Lakberendezési szokások*. Budapest
- SZILÁGYI Miklós
- é.n. Törvények, szokásjog, jogszokás. In: SÁRKÁNY Mihály – SZILÁGYI
Miklós (szerk.): *Társadalom. Magyar néprajz VIII*. Budapest,
693–760.
- ZÓLYOMI József
- 1997 A leány hozománya a Nógrád megyei német falvakban.
Ethnographia 108. (1–2.), 419–459.

